

Сергій Тараненко,

завідувач сектору археології
Національного Києво-Печерського
історико-культурного заповіднику, к. і. н.,
e-mail: taransun@ukr.net

ЛАЗНІ У ПЛАНУВАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ДАВНЬОРУСЬКОГО ПОДОЛУ КИЄВА

В статті вперше представлені археологічно зафіксовані на Подолі Києва об'єкти дерев'яної архітектури давньоруського часу, які інтерпретуються як лазні. Автор розглянув відомі письмові, етнографічні та археологічні джерела, які підтверджують можливість існування подібних споруд у найбільшому районі Давнього Києва. Розглядається декілька проблем масової забудови та планувальної структури давньоруського Подолу Києва. Перша – виділення з більше ніж 300 зафіксованих об'єктів дерев'яної архітектури цього періоду власне лазень. Пропонується використовувати методикку запропоновану О. С. Хорошевим, яку він впровадив на розкопках Давнього Новгороду. Друге питання стосується інтерпретації функціонального призначення досліджених об'єктів. Це перша стаття у циклі наукового дослідження об'єктів гігієни Давнього Києва.

Ключові слова: лазня, гігієна, Києво-Поділ, Київська Русь, археологія, міська структура.

Факт існування лазень у містах Київської Русі ні у кого викликає сумнівів. Непрямими доказами цьому виступають літописні повідомлення, де їх називали “мовь”, “мовня”, “мовница”, “мыльня”, “влязня” або просто “баня”. Наведемо деякі з них:

¹ Лѣтопись по Лаврентіевскому списку. (1872) Издание археографической комиссии. С-Петербург, 7

² Там само, с. 30

³ Богусевич, В. А. (1961) Споруда XI ст. у дворі київського митрополита. *Археологія*. XIII, 105-113.

⁴ Там само, с. 55-56.

– за легендою апостол Андрій у Великому Новгороді побачив лазні: “... идеже нынѣ Новѣгородъ, и увидѣ ту люди, сушая, како есть обычай имъ, и како мыють хвощются, и удивися им...”¹;

– за договором Олега з Візантією русічі мали право користуватися місцевими лазнями: “... да творят имъ мовь...”²;

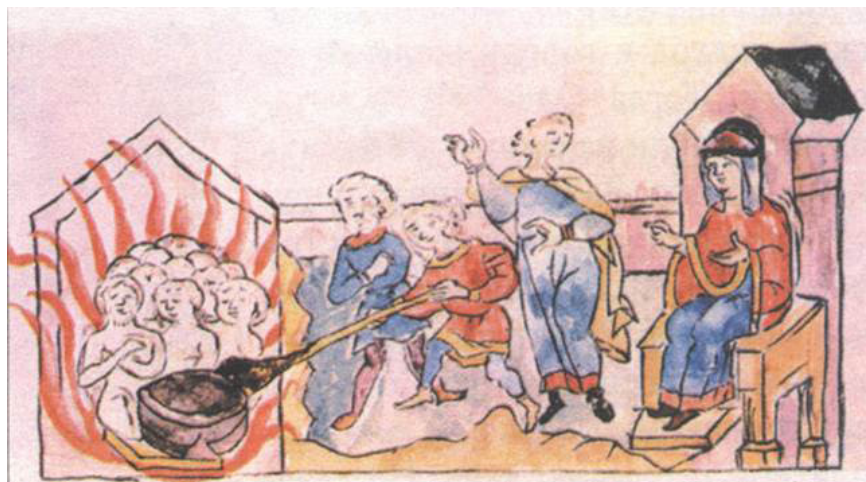
– в уставі князя Володимира лазні називалися “заведениями для немогущих”;

– у 1091 р. переяславський єпископ Єфрем, що став згодом Київським митрополитом, заводив лазні, своєрідні лікарні³;

– лікар-чернець Києво-печерського монастиря Агапіт зціляв хворих травами і парною лазнею.

Для Києва, безумовно, найвідомішим є повідомлення літописця про помсту княгині Ольги древлянам: “... повель Ольга мовь створити, рькуще сіце: “измывшесе придите ко мнѣ”. Они же пережьгоша истопку, и вльзоша Деревляне, начаша ся мыти, и запроша о них истобъку, и повель зажечи я отъ дверей...”⁴

Рис. 1. Мініатюра Радзивілівського літопису⁵

⁵ Полное собрание русских летописей (Т. 38. Радзивилловская летопись) (1989) Ленинград: Наука.

⁶ Бломквист, Е. Э. (1956) Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов (Поселения, жилища и хозяйственные строения). В *Восточнославянский этнографический сборник*, 337-344.

⁷ О. Хорошев (1998) Бани в усадебной застройке Новгорода: По материалам Троицкого раскопа.

Етнографічні джерела, як допоміжні дані, дозволяють з певною мірою достовірності уявити вигляд лазень часів Київської Русі. Це невеликий зруб з крихітним віконцем, низенькими дверима і високим порогом, стелею з жердин або з напівколод розміщених плоским боком донизу. Основний простір в приміщенні займає піч-кам'янка, складена з великих валунів; на верх такої печі насипають купу дрібного каміння, які використовували для нагріву води в колоді. На випадок пожежі лазні ставлять подалі від житла – на тильній частині садиби⁶.

Але для підтвердження існування споруд такого призначення на території Києва у давньоруський період необхідні більш аргументовані докази, ніж напівлегендарні. У цьому випадку (в принципі, як завжди) більш надійним джерелом виступають археологічні джерела.

На початку розгляду цієї проблеми необхідно зазначити, що каталізатором представленого дослідження стала стаття О. С. Хорошева "Бани в усадебной застройке Новгорода (по материалам Троицкого раскопа)"⁷. В ній дослідник представив декілька дерев'яних споруд з Трійцького розкопу у Новгороді, які він інтерпретує як лазні, що роташувалися в системі міської забудови. Крім того О. Хорошев запропонував методологічні засади виявлення та інтерпретації подібних об'єктів:

1. Стабільне розміщення споруд в системі садибної забудови протягом декількох будівельних періодів.
2. Стандартні розміри будівлі (від 2,0×1,6 м до 3,4×3,4 м).
3. Як правило, споруди розміщені на потужному (до 0,4 м) шарі глини – своєрідному фундаменті.
4. Основний простір в інтер'єрі займає піч-кам'янка або глиняна піч, в конструкції якої містилися валуни.
5. В деяких випадках до споруди примикає відмостка.
6. Відсутність знахідок характерних для житлово-господарських комплексів або, взагалі, стерильність заповнення.

7. Лазня зазвичай ставилася декількома господарями для спільного використання. У такому випадку вона розміщала на периферії садиби, на межі з іншими. В етнографічній літературі співвідношення лазень до кількості садиб виявлене на підставі письмових джерел XVI ст. і складає 1:3⁸.

⁸ Там само.

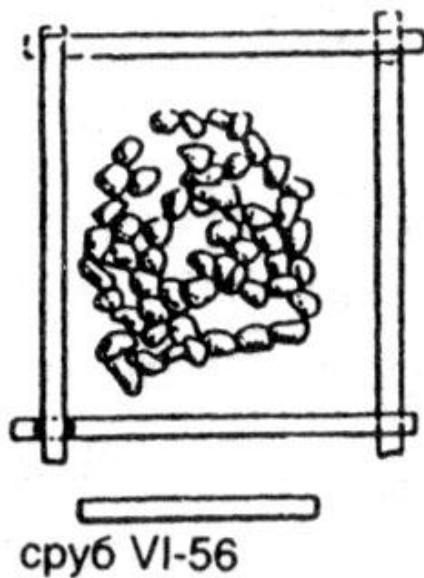

Рис. 2. Однокамерний зруб з Троїцького розкопу.

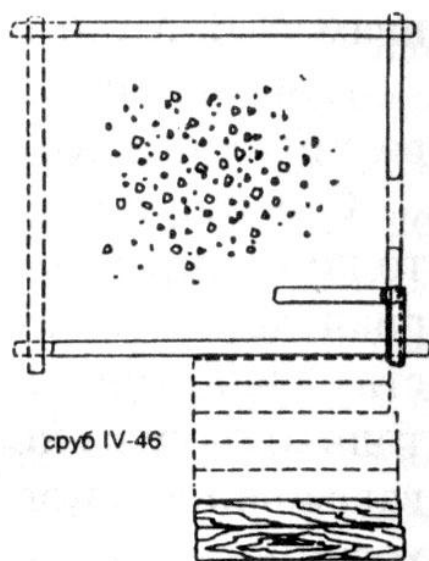

Рис. 3. Однокамерний зруб з передбанником з Троїцького розкопу.

8. Розміщення лазень перед вулицею. Етнографи відзначають, що ділянки, зайняті кладовищами, вулицями, лазнями мали схожий характер: були пов'язані з віруваннями і тим самим виводилися з системи землекористування, окрім традиційно стандартного вживання⁹.

Істотними є спостереження О. Хорошева над своєрідними конструктивними елементами троїцьких зрубів-лазень, які дають можливість упевнено стверджувати про практично одночасне поширення у Новгороді однокамерних лазень (Рис. 2), однокамерних з "предбанником" (Рис. 3), двохкамерних лазень-п'ятистінок (Рис. 4), які зафіксовані в найбільш ранніх шарах.

Крім цього автор виділяє "елементи раціоналізму, присутні новгородському домостроительству"¹⁰. А саме – однокамерні лазні з "предбанником" (зруби IV-46, IV-39) відгороджені від жител (зруби IV-45, IV-37) щільним парканом, який на думку О. Хорошева виконує роль протипожежної стіни. Ще дослідник виділяє вбудову діжки для миття у зрубі VI-46 безпосередньо у північно-східному куті споруди, що була укріплена додатковою конструкцією.

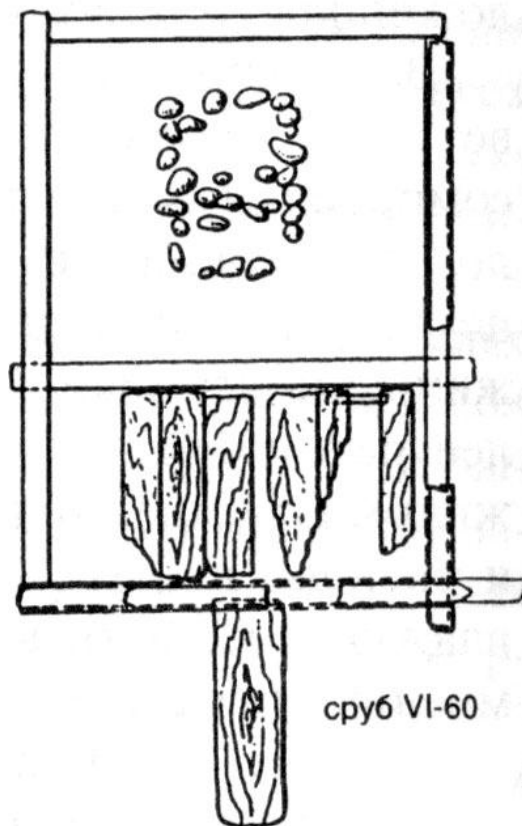

Рис. 4. Двокамерна лазня-п'ятистінок з Троїцького розкопу.

⁹ Бломквист, Е. Э. (1956). Вказ. пр., 339

¹⁰ Хорошев, А. С. (1998) Бани в усадебной застройке Новгорода: По материалам Троїцького раскопа. В *Историческая археология: Традиции и перспективы: К 80-летию Д. А. Авдусина*. Москва, 301–306

¹¹ Там само.

О. Хорошев робить висновок, що пошук лазень маловірогідний на садибах з невеликою площею, досліджені споруди розташовані на садибах розмірами 600–700 кв. м¹¹, тим самим натякаючи на соціальний статус мешканців, які могли собі дозволити будувати такий об'єкт гігієни. Це зауваження автора навряд чи стане корисним для Києва, оскільки середні площі садиб, археологічно зафіксованих у Києві та у Новгороді, суттєво відрізняються. Останні дослідження київського Подолу довели, що дані, отримані на сенсаційних розкопках 70-х років ХХ ст., знайшли своє підтвердження під час дослідження північного заходу Подолу у наступні десятиліття. Давньоруські квартали займали площу близько 1600–1700 кв. м, а садиби, що входили у їх склад, мали різні розміри, хоча площа садиб не виходила за межі 220–450 кв. м. Також зафіксовані садиби, господарі яких належали до вищих (принаймні, ніж середньостатистичний мешканець) верств населення, їхня площа становила понад 500 кв. м. Такі само садиби зафіксовані і в центральній частині Подолу¹².

¹² Тараненко, С. (2016) Планувальна структура давньоруського Подолу Києва: формування та розвиток. Варашава, 117.

Як же складається ситуація з археологічною фіксацією подібних об'єктів у Києві? У вітчизняній науковій літературі існують поодинокі випадки інтерпретації монументальних споруд та об'єктів дерев'яної архітектури як лазень, і кожен раз вони викликали дискусію. Так сталося з фіксацією у 1946 р. монументальної споруди у дворі Київського митрополита, яку досліджував М. Каргер. Дослідник визначив її як “руїни великої споруди, складеної із бутового каменю і древньої плоскої цегли квадратної форми на розчині вапна з домішками дрібної цегли”¹³. Споруда мала три камери, що примикали одна до одної. Центральна камера кращої збереженості, дві крайні збереглися погано, внаслідок чого встановити точні розміри всієї споруди неможливо. Довжина всіх трьох камер близько 12 м, ширина 5 м; отже, площа споруди, включаючи товщину стін, становила до 60 кв. м (рис. 5). М. Каргер, досліджуючи камери відкритої ним споруди, дійшов висновку, що це керамічні печі для випалу цегли.

¹³ Каргер, М. К. (1950) Археологические исследования древнего Киева: Отчёты и материалы (1938–1947 гг.). Киев: изд. АН УССР, 246.

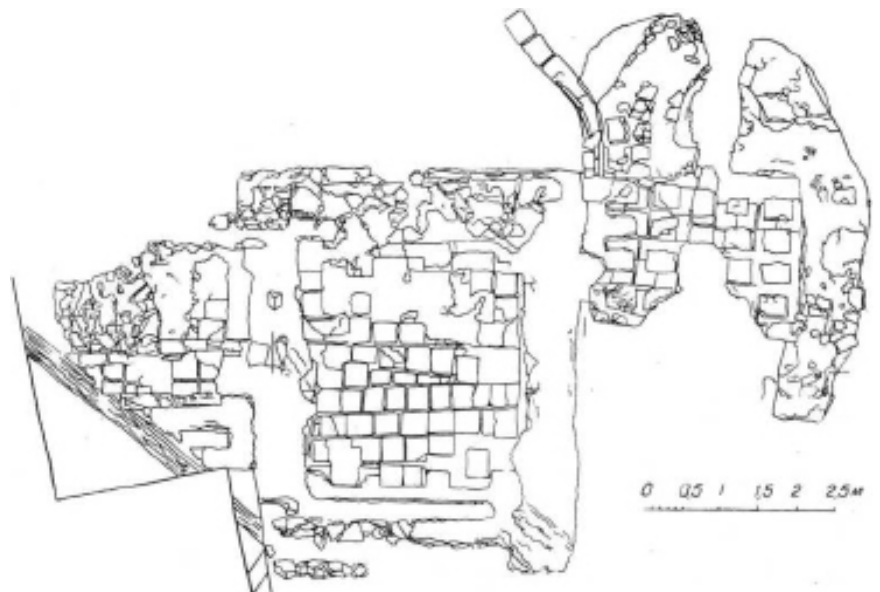

Рис. 5. План лазні у дворі Київського митрополита.

В. Богусевич ретельно вивчив конструкцію споруди і інтерпретував їх як лазню. Камери київського приміщення служили: крайня західна – для роздягання, середня – для миття і крайня східна – опалювальною камерою, для обігріву перших двох приміщень і для нагрівання води. В цій останній камері добре збереглися ряди цегляних стовпчиків, між якими проходили вузькі позадвжні і поперечні канали. Ці канали служили для подачі під підлогу камер лазні теплого повітря, що йшло з топки. Зрозуміло, що разом з гарячим повітрям під підлоту сусіднього з опалювальною камерою приміщення потрапляло вугілля і зола: саме так можна пояснити шар золи і вугілля, виявлений М. Каргером в середній камері. У зв'язку з поясненням призначення цегляного приміщення кінця Х ст. на митрополичому дворі слід звернути увагу на незрозумілий для М. Каргера цегляний жолоб, що відходить від “північно-східного” кутка опалювальної камери, і великий глибокий з стрімкими стінками котлован, що містився на схід від середньої та східної камер. На думку В. Богусевича, котлован безпосередньо стосується до лазні: сюди по жолобу виводили воду з лазні. Заповнення котлована цеглою сталося внаслідок зруйнування лазні, очевидно, під час татарської навали 1240 р.

Розглянута будівля є унікальною пам'яткою монументальної архітектури міської культури Київської Русі XI–XIII ст. Проте навіть для кінця XI ст. вона не була єдиною кам'яною лазнею при дворах нобілітету. Літописи розповідають про спорудження кам'яної лазні на детинці Переяслава у 80–90-х роках XI ст. Можливо, ця споруда стала зразком для лазні на київському митрополичому дворі¹⁴. При вивченні цього питання привертають до себе увагу інші подібні, зафіксовані у Херсонесі, Закавказзі та у Болгарі¹⁵.

Крім представленної конструкції кам'яної лазні існує приклад фіксації на території Києва дерев'яної споруди. Його описала Г. Корзухіна за результатами досліджень В. Хвойко у Верхньому Києві: “Так, на участку 34 найдены две “подвалины”, т. е. два толстых бревна в канавках, лежавшие под прямым углом друг к другу, и остатки большой печи из валунов с очень толстыми стенками (0,4-0,5 м). находки в этом помещении не дают возможности установить какого рода производственной деятельностью здесь занимались. В. В. Хвойко предполагал, что это была баня”¹⁶.

Два наведених приклада стосуються безпосередньо Верхнього Києва. Але не існує жодного випадку фіксації лазень у давньоруський час на Подолі. Хоча вірніше буде сказати, не існує жодного випадку інтепретації археологічно зафіксованих об'єктів дерев'яної архітектури як лазні. Це виглядає дивним, оскільки історія археологічного дослідження Подолу Києва налічує понад 90 років починаючи з розвідок Всеукраїнського історичного музею та ВУАК у 1925–1929 рр. перші стаціонарні розкопки проводилися у 1950 році В. Богусевичем. Всього ж на сьогодні проведено понад 170 стаціонарних розкопів та археологічних наглядів. Дослідження проводилися під керівництвом В. Богусевича (1950 р.), П. Толочка (1969, 1972–1976 рр.), В. Даниленка (1969 р.), К. Гупало (1972–1976 рр.), Ф. Андрощука, В. Бідзілі, Т. Бобровського, А. Занкіна, В. Зоценка, Г. Івакіна, В. Івакіна, О. Калюка, М. Сагайдака,

¹⁴ Богусевич, В. А. (1961) Споруда XI ст. у дворі київського митрополита. *Археологія*. XIII, 105-113.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Корзухіна, Г. Ф. (1956) Новые данные о раскопках В. В. Хвойко на усадьбе Петровского в Киеве. *Советская археология*. (XXV), 331.

М. Сергєєвої та автора (1982–2015 рр.). За весь період дослідження Подолу зафіксовано понад 300 дерев'яних споруд IX – першої половини XIII ст., як житлового так і господарського призначення. Тому виглядає достатньо дивним, що з такої кількості об'єктів не виділено жодної споруди-лазні.

Необхідно відмітити, що вірогідне існування лазень – дерев'яних комплексів заявляв М. Сагайдак: “подобные постройки на Руси в комплексах зажиточных усадеб были деревянными. Вероятно, срубными. В менее зажиточных дворах для этой цели могла использоваться часть дома”¹⁷. Вочевидь, що на сьогодні назріла нагальна необхідність для перегляду функціонального призначення деяких споруд, та спробувати виділити серед них лазні, використовуючи методику, запропоновану О. С. Хорошевим. До вашої уваги надаємо декілька прикладів дерев'яних будівель, які, на нашу думку, могли бути лазнями.

Вул. Оболонська, 4, 1989 р. Споруда №4

Будівля досліджена, як пляма заповнення впускного котловану прямокутної в плані форми розмірами (збережені) 3,0×2,1, орієнтована кутами за сторонами світу зафіксована з позначки 3,15–3,3 м від рівня сучасної денної поверхні. Простежений фрагмент дерев'яної стіни довжиною 1,5 м вздовж південно-західної стіни котловану. Споруда мала каркасно-стовпову конструкцію стін, як і споруда № 1 (друга чверть – середина XII ст.), що існувала до будівництва споруди №4 і яка, власне, розміщавася безпосередньо під нею. Підлога земляна, рівна, з щільною підсипкою, рівень підлоги на позначці 3,7 м від рівня сучасної деної поверхні. Вхід, можливо, розміщався, як і в споруді №1 з того ж самого боку. В західному куті споруди з позначки 3,2 м зафіксований пічний розвал у вигляді масиву спондилової глини, в центрі якого містилося зруйноване склепіння. Черень був обкладений шістьма валунами. За керамічним матеріалом та даними стратиграфії споруда може бути датованою серединою – другою половиною XII ст.¹⁸. Її призначення авторами звіту виявлено, як господарське.

¹⁷ Сагайдак, М. А. (1982) Великий город Ярослав. Київ: Наукова думка.

¹⁸ Бидзиля, В.И., Тимошук, В.М., Фридман, М.И. Отчет научно-производственного кооператива “Археолог” о полевых исследованиях по ул. Оболонская, 4 в 1989 г. Научный архив Института археологии НАНУ. №1989/56, 25-27.

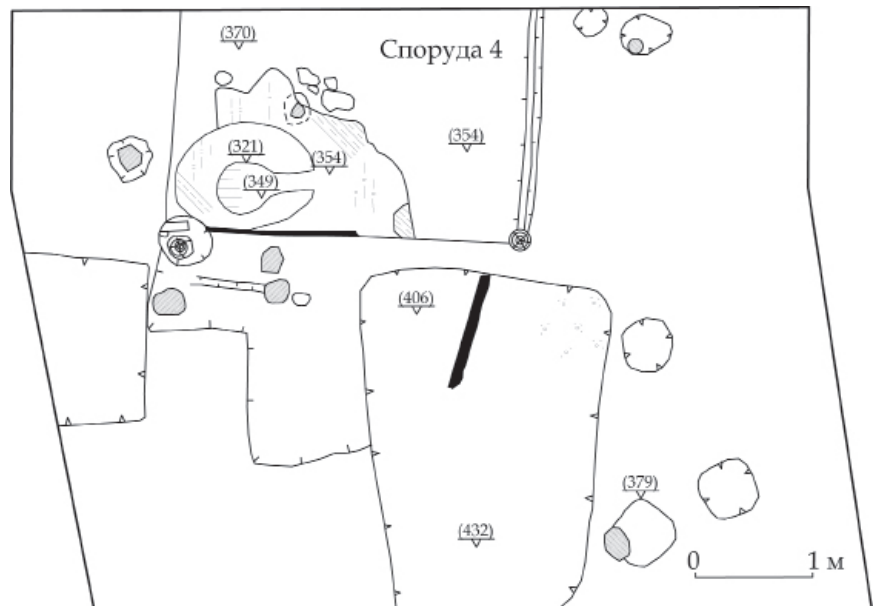

Рис. 6. План розкопу на вул. Оболонській, 4, 1989 р.

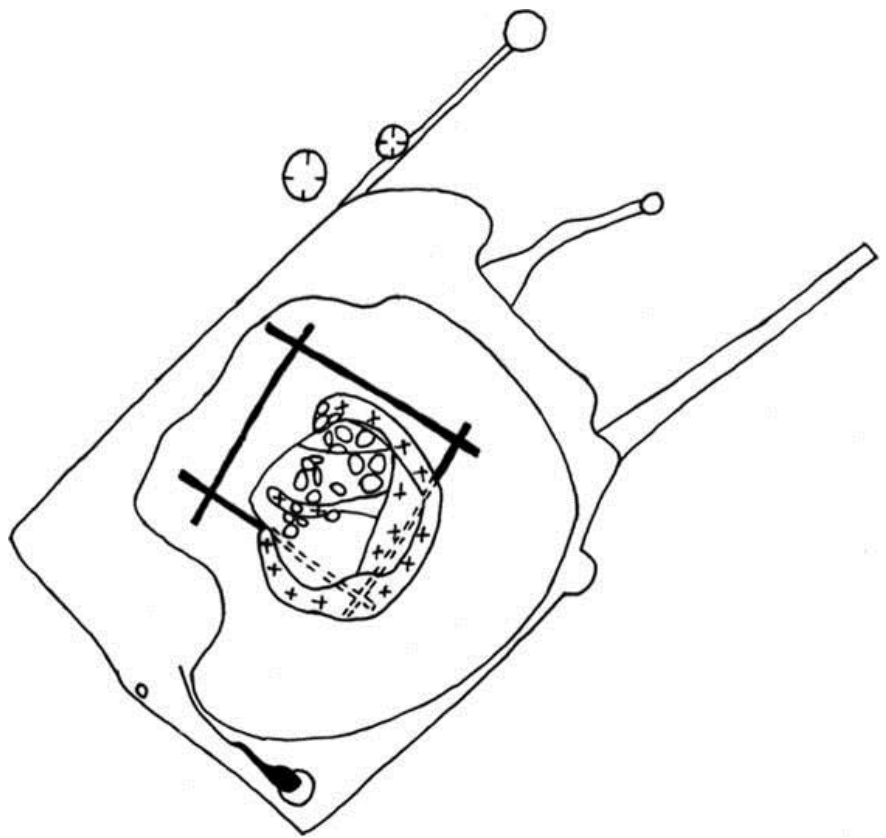

Рис. 7. Споруда №1 з розкопу на вул. Почайнинській, 27/44, 2003 р.

На користь інтепретації данної споруди як лазні, на нашу думку, можуть бути наступні ознаки: розміри будівлі, щільна фундаментна підсіпка, валуни в конструкції печі та стабільність розміщення споруд у забудові садиби.

Вул. Почайнинська, 27/44. 2003 р¹⁹. Споруда №1.

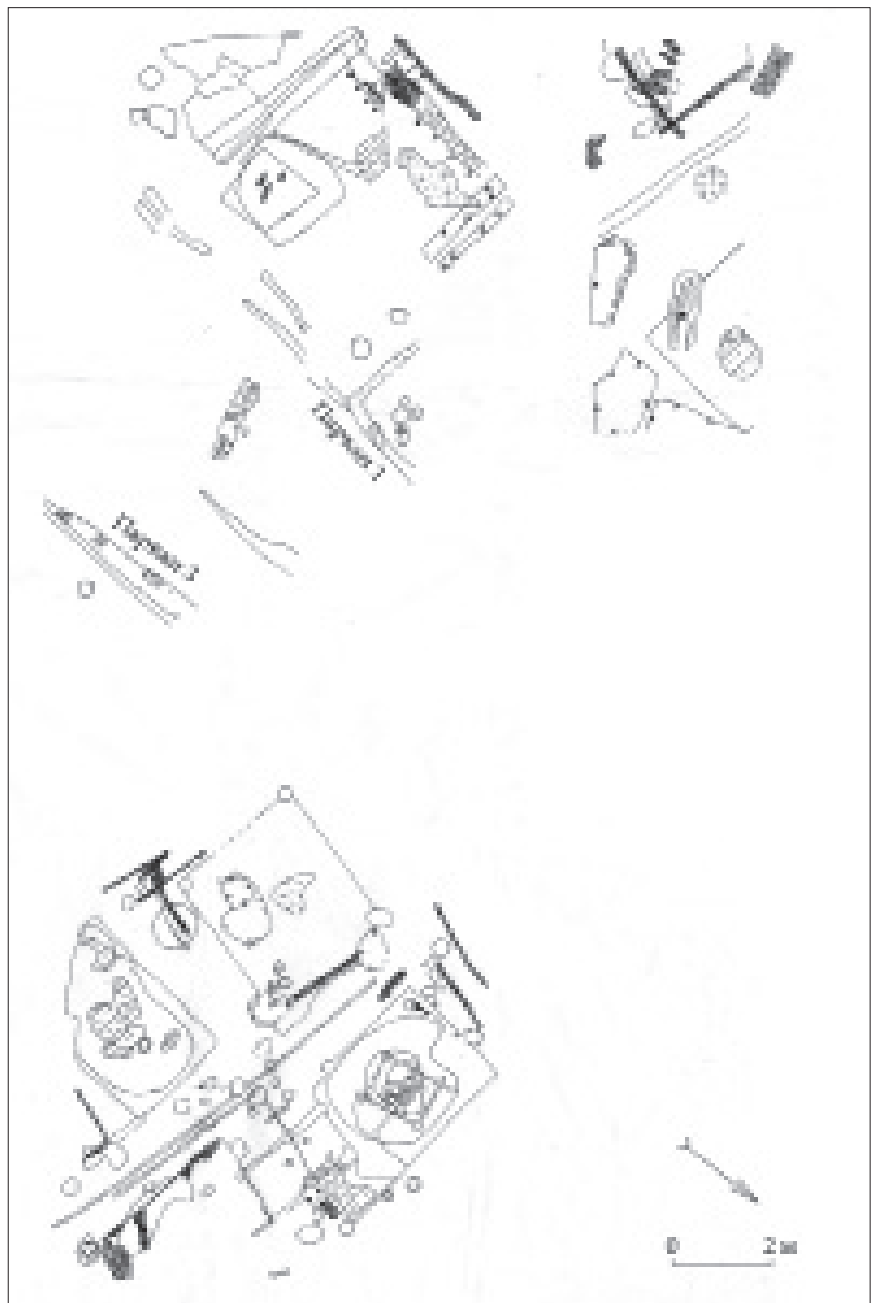
Зафіксована з позначки 3,0 м від рівня сучасної денної поверхні, розміри котловану 2,5×2,0 м. Стіни рівні, вертикальні, із залишками горизонтально розміщеної дерев'яної обшивки. У південно-західному куті виявлена яма (стовпова?), діаметром 0,2 м. На жаль, інших стовпових ям не зафіксовано, проте немає і виносу вінців з замка, якби це був зруб. Тому конструкцію споруди визначити складно: або це зруб з методом рубки в “в лапу”, або каркасно-стовпова конструкція. Підлога піщана з додаванням сірої глини, зафіксована на рівні 3,99 м. В західній стіні виявлено жорно з відколотою частиною, призначення якого не відомо.

До східної стіни примикає рів №6 (від північно-східного кута), завдовжки 1,5 м, який закінчується стовпвою ямою, діаметром 0,17 м. За 1,5 м від східної стіни виявлений рів №7, завдовжки 1,4 м, що також закінчується стовпвою ямою, діаметром 0,12 м. Від південно-східного кута зафіксований рів №8. Довжина – 1,65 м. Таким чином, рови №№ 6, 7 можна визначити як конструктивну частину входу. Заповнення ровиків містили горіле дерево. Враховуючи досвід з Троїцького розкопу, ми можемо реконструювати дану конструкцію, як передбанник.

У центрі споруди з позначки 3,38 м виявлений завал з обпаленої глини світло-коричневого кольору, що складається з улам-

¹⁹ Сергєєва, М.С., Тараненко, С.П., Журухіна, О.Ю. (2005) Дослідження на Київському Подолі по вул. Почайнинська, 27/44, у 2003 р. В *Археологічні дослідження в Україні 2003–2004 рр.*, 58–60.

Рис. 8. План розкопів 2003 та 2006 рр. на вул. Почайнинській, 27/44.

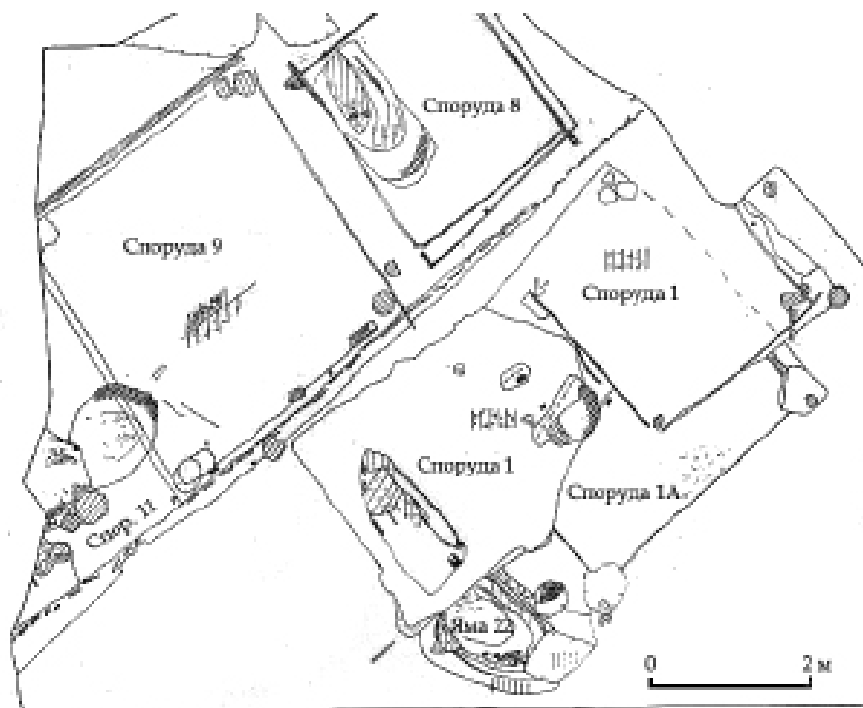

ків печини та фрагментів кераміки. Під час розчистки виявлена глиняна піч підковоподібної форми розмірами 0,9×1,1 м. Гирло орієнтовано на північ. Його ширина 0,5 м. З позначки 3,9 м зафіксований округлий в плані щільний черінь, викладений з каменів, залишків плінфи та фрагментів кераміки. Його потужність до 0,10 м. За віссю центру печі у черені виявлена підкова, яка частково в нього вмонтована. Безумовно, це пов'язано з залишками поганських вірувань у мешканців давньоруського Києва. Але найцікавіше нас чекало попереду, оскільки після розбору череню був виявлений зруб розмірами 1,5×1,5 м, який виявився конструкцією криниці середини XII ст.

Рівень виявлення – 4,09 м. Споруда орієнтована стінами за сторонами світу з невеликим розворотом на північний-захід. Спочатку даний зруб сприймався як можливий дерев'яний каркас печі, оскільки її черінь розташовувався, практично, у центрі виявленого

Рис. 9. План розкопу на вул. Нижній Вал, 43, 1989 р.

зрубу, а стіни в процесі руйнування могли бути подекуди поведені у бік. Таким чином, вдалося дослідити криницю глибиною 2 м від давньої денної поверхні. Її стіни склалися з дубових дошок – по 11 з кожного боку. Порівняльний аналіз датування археологічного матеріалу криниці та споруди №1, що виникла безпосередньо на його місці, дає можливість реконструювати, що досліджена криниця проіснувала нетривалий час – близько п'ятдесяти років²⁰.

На користь версії про лазню свідчать розміри споруди та розміщення печі у центрі, розміщення перед вулицею та над засипаною криницею.

Вул. Нижній Вал, 43, 1989 р²¹. Споруда №8.

Споруда виявлена на глибині 4,20 м від рівня сучасної денної поверхні, розташовувалася в безпосередній близькості 0,4–0,5 м від лінії міжсадибного паркану за 40–50 см на захід від неї. Була невеликою наземною зрубною будівлею, від якої збереглися сліди дерев'яного тліну від нижніх вінців (діаметр до 10 см). Її розміри – 2,30×2,70 м. Зі східного і північного боків зрубу чітко простежувалося вимощення завширшки 20–25 см, без перев'язі з основним зрубом. Біля південно-західного замка (торці вінців виступали на 20 см) простежено слід стовпової ями діаметром 15 см. Фрагменти внутрішнього заповнення збереглися лише поблизу південно-західного кута.

Поблизу південно-західного кута містився розвал печини, витягнутої вздовж південної стіни зрубу підпрямокутної форми розмірами 1,5×0,75 м. Не виключено, що завал залишений зруйнованою піччю.

На користь інтерпретації будівлі як лазні свідчать: розміри споруди, пічний розвал, вимощення, розміщення на периферії садиби біля міжсадибного паркану.

На розгляд представлені три споруди XII ст., які ми можемо вважати лазнями, що входили до міської планувальної структури.

²⁰ Тараненко, С.П. (2005) Давньоруська криниця на Подолі Києва. В *Проблеми археології Середнього Подніпров'я*. Фастів, 319-328

²¹ Бобровський, Т.А., Зоценко, В.Н., Трухан, А.П. Отчёт об археологических исследованиях Почайнинского отряда Подольской постоянно действующей экспедиции ИА АН УССР за 1989 г. по улице Нижний Вал, 43. Науковий архів Інституту археології НАНУ. №1990/03

²² Тараненко С.П., Івакін В.Г. (2011) Середньовічна урбаністична археологія Подолу Києва. Нові методики досліджень В *Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. Кам'янець-Подільський*, 60.

Це відбулося завдяки перегляду функціонального призначення археологічно зафіксованих будівель. Це не перший випадок, коли дослідники вже звертали увагу на необхідність перегляду визначення об'єктів давньоруської дерев'яної архітектури, зафіксованих на Подолі Києва²².

Підтвердження існування споруд-лазень дозволить дослідити об'єкти, пов'язані з гігієною в давньоруському Києві та істотно розширити наше уявлення не тільки про побут давніх киян, а й внести корективи у загальні реконструкції рядової київської давньоруської садиби та кварталу.

REFERENCES

Bidzilja, V.I., Timoshuk, V.M., Fridman, M.I. Otchet nauchno-proizvodstvennogo kooperativa "Arheolog" o polevyh issledovanijah po ul. Obolonskaja, 4 v 1989 g. Naukovij arhiv Institutu arheologii NANU. #1989/56, 25-27

Blomkvist, E Je. (1956) Krest'janskije postrojki russkikh, ukraincev i belorusov (Poselenija, zhilishha i hozjajstvennye stroenija). *Vostochnoslavjanskij jetnograficheskij sbornik*, 337-344.

Bobrovskij, T.A., Zocenko, V.N., Truhan, A.P. Otchet ob arheologicheskikh issledovanijah Pochajnskogo otrjada Podol'skoj postojanno dejstvujušhej jekspedicii IA AN USSR za 1989 g. po ulice Nizhnij Val, 43. Naukovij arhiv Institutu arheologii NANU. #1990/03

Bogusevich, V. A. (1961) Sporuda XI st. u dvori kiivs'kogo mitropolita. *Arheologija*. (XIII), 105-113.

Karger, M. K. (1950) Arheologicheskie issledovanija drevnego Kieva: Otchjoty i materialy (1938—1947 gg.). Kiev: izd. AN USSR, 246.

Korzhuhina, G. F. (1956) Novye dannye o raskopkah V. V. Hvojko na usad'be Petrovskogo v Kieve. *Sovetskaja arheologija*. (XXV), 331.

Letopis' po Lavrentievskomu spisku. (1872) Izdanie arheograficheskoi komissii. S-Peterburg, 7

Polnoe sobranie russkikh letopisej (T. 38. Radzivilovskaja letopis'). (1989) Leningrad: Nauka.

Sagajdak, M. A. (1982) Velikij gorod Jaroslava. Kiiv: Naukova dumka.

Sergeeva, M.S., Taranenko, S.P., Zhuruhina, O.Ju. (2005) Doslidzhennja na Kiivs'komu Podoli po vul. Pochajnins'ka, 27/44, u 2003 r. *Arheologichni doslidzhennja v Ukraïni 2003–2004 rr.*, 58–60.

Taranenko, S.P., Ivakin, V.G. (2011) Seredn'ovichna urbanistichna arheologija Podolu Kieva. Novi metodiki doslidzen'. In *Arheologija i fortifikacija Seredn'ogo Podnistrov'ja*. Kam'janec'-Podil's'kij, 60.

Taranenko, S. (2016) Planuval'na struktura davn'orus'kogo Podolu Kyeva: formuvannja ta rozvitok. *Varashava*, 117.

Taranenko, S.P. (2005) Davn'orus'ka krinicja na Podoli Kiyva. V *Problemi arheologii Seredn'ogo Podnipro'v'ja*. Fastiv. 2005, 319-328.

Horoshev, A. S. (1998) Bani v usadebnoj zastrojke Novgoroda: Po materialam Troickogo raskopa. V *Istoricheskaja arheologija: Tradicii i perspektivy: K 80-letiju D. A. Avdusina*. Moskva, 301—306.

Сергей Тараненко

БАНИ В ПЛАНИРОВОЧНОЙ СТРУКТУРЕ ДРЕВНЕРУССКОГО ПОДОЛА КИЕВА

В статье впервые представлены археологически зафиксированные на Подоле Киева объекты деревянной архитектуры древнерусского времени, которые интерпретируются как бани. Автор рассмотрел известные письменные, этнографические и археологические источники, подтверждающие возможность существования подобных сооружений в самом большом районе Древнего Киева. В связи с этим рассматриваются несколько проблем массовой застройки и планировочной структуры древнерусского Подола Киев. Первая – это выделение из более чем 300 зафиксированных объектов деревянной архитектуры этого периода собственно бань. Предлагается использовать методику предложенную А. С. Хорошева, которую он внедрил на раскопках Древнего Новгорода. Второй вопрос касается интерпретации функционального назначения исследованных объектов. Это первая статья в цикле научного исследования объектов гигиены Древнего Киева.

Ключевые слова: баня, гигиена, Киево-Подол, Киевская Русь, археология, городская структура.

Sergiy Taranenko

BATH-HOUSES IN THE PLANNING STRUCTURE OF ANCIENT KYIV-PODIL

For the first time author presents archaeologically fixed objects of wooden architecture of the Rus time on Kyiv-Podil, which are interpreted as bath-houses. Author worked on written, ethnographical, and archaeological sources, which confirms the possibility of the existence of such buildings in the biggest parts of Ancient Kyiv. Several problems of massive buildings and planning structure of Ancient Kyiv-Podil are taken into consideration. The first one is detachment of the bath-houses themselves from more than 300 fixed objects of wooden architecture. It is proposed to use O. S. Khoroshev's method, which was implemented on Novgorod excavations. The second question is due to the interpretation of researched objects. This article is the first in the course of surveys on the objects of hygiene in Ancient Kyiv.

Key words: bath-house, hygiene, Kyiv-Podil, Ancient Rus, archaeology, city structure.